

MUHTAR AVEZOV'UN BAZI HİKÂYELERİNDEKİ KÖTÜ ADLANDIRMALARIN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ANLAM VE YAPI BAKIMINDAN ÇEVİRİSİ¹

Gülmira OSPANOVA*

Özet:

Son yıllarda çeşitli Türk lehçeleri arasında gittikçe artan edebiyat çevirileri, bu lehçeleri konuşan Türk halkları arasındaki tarihî bağların canlanarak gelişmesi yolunda önemli adımlardır. Bu bağlamda Kazak klasik yazarlarından Muhtar Avezov'un eserleri, Kazak Türkçesi ve edebiyatı, gelişimi ve özellikleri hakkında önemli bilgiler vermesi açısından değerlendirmeye esas eserlerdir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Doküman incelemesi tekniği kullanılarak Muhtar Avezov'un Türkiye Türkçesine çevrilmiş bazı hikâyelerinde yer alan kötü adlandırma örnekleri tespit edilmiştir. Bunların aktarımında anlam ve yapı bakımından izlenen yol belirlenerek incelemeye tâbi tutulmuştur. Ele alınan söz/sözcüklerin hedef dile çevrilirken kötü adlandırmalarla mı yoksa başka söz/sözcüklerle mi karşılandığına, bunların aynı anlam gücünü taşıyıp taşımadığına dikkat edilmiştir.

Dilde kötü adlandırma adı verilen kullanımlar, bilerek veya bilmeyerek, isteyerek veya istemeyerek daha çok teklifsiz, kaba veya müstehcen konuşma sırasında yerme, küçük düşürme amacıyla başvuru sert ifadelerdir. Kişinin yaşı, cinsiyeti, eğitim düzeyi, sosyal statüsü ve dinî inancına bağlı olarak çeşitlilik arz eden bu tür söz/sözcüklere edebî eserlerde bolca rastlanır. Bunlara incelenen hikâyelerde de sıklıkla yer verildiği görülmüştür. Böylece hikâyelerdeki kişilerin ruh hâli, olaylar karşısındaki tutum ve davranışları canlı bir anlatım bulmuştur. Hemen hepsinin kişilerin ağzından sarf edilmesi ise anlatıma hareketlilik, renk ve duygu katmıştır. Hiç azımsanmayacak

1 Bu yazı, 4-6 Şubat 2016 tarihinde İspanya'nın Barcelona Otonom Üniversitesi'nde düzenlenen III. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Konferansı'nda sunulan sözlü bildirin yeniden gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş hâlidir. Bildiri metni Turkey, Looking Behind and Before adlı bildiriler kitabında İngilizce olarak "The Translation of Euphemisms in Mukhtar Avezov's Stories into Turkish in Terms of Meaning and Structure" adıyla yayınlanmıştır. bkz. Turkey, Looking Behind and Before (2016), Edited By William Taylor, Published by AGP Research, 86-90 Paul Street, London, EC2A 4NE, UK, 2016, p. 329-336.

* Öğr. Üy. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, gospanova@hotmail.com.

kadar belirgin ve önemli rolü üstlenen kötü adlandırmaların çeviride göz ardı edilme-
mesi gerektiği ortadadır.

Anahtar kelimeler: Muhtar Avezov, hikâye, örtmece, kötü adlandırma, kaynak
dil, hedef dil.

The Translation of Euphemisms in Mukhtar Avezov's Some Stories into Turkey Turkish in Terms of Meaning and Structure

Abstract:

Recently growing increasingly between different Turkish dialects, literary translations are important steps among Turkish peoples speaking these dialects towards the development of historical ties between them. In this context, classical Kazakh writer Mukhtar Auezov's works are worth evaluating because of the fact that they give valuable information about the development and characteristics of Kazakh Turkish and literature.

The qualitative method is used in this research. Examples of euphemism have been identified in some stories of Mukhtar Auezov translated into Turkey Turkish, using document analysis techniques. These translations have been studied, specifying the ways of translation methods used in terms of meaning and structure. It has been highly paid attention to that whether the word/words studied, when translating into target language, had been translated using euphemism or they had been rephrased in the target language and whether they kept the power of original meaning in the source language.

The euphemistic words in language, used knowingly or unknowingly, willingly or unwillingly during a rude or obscene speech, are some harsh expressions referenced in order to humiliate. These words, depending on the person's age, gender, education level, social status and religious show great diversity and are found in abundance in the literary works. Such kind of words are also seen to have included in the stories studied. Thus, the mood of the characters in the stories and their attitudes towards events have created a vivid expression. Their pouring from the mouths of characters added narration mobility color and emotion. It is obvious that euphemistic words, having considerable amount of striking and important roles, should not be underestimated in translation.

Keywords: Mukhtar Auezov, story, euphemism, poor naming, source language, target language.

Giriş

Dilde başat adı söylendiğinde herhangi sebeple insanları rahatsız eden nesne ve kavramların dolaylı yoldan daha uygun, kabul edilebilir ifadelerle değiştirilme olgusuna sık sık rastlanır. Diğer bir deyişle, psiko-sosyolojik veya dinî nedenlerden dolayı söz konusu nesne ve kavramlar örtülü ifadenendirilirken kelimeler bazında güzelleştirilir veya en azından nötr hâle getirilir. Dolayısıyla bu tür söz/sözcüklere örtmece veya güzel adlandırma denir. Ayrıca dilde bunun tam tersi olan bir olguya da rastlamak mümkündür. Bu da bir

tür örtmece olup işlev, kullanıldığı yer ve amaç itibarıyla güzel adlandırmalardan farklılık gösterir.

“Örtmecenin kavramsal anlamı, her ne kadar olumsuz bir durumun olumlu bir kelime veya sözle ifade edilmesi olsa da bazen olumlu bir olgunun olumsuzlaşarak verilmesi de olabilir. Bu durumda birinci örtmece güzel adlandırma (euphemism) olurken, ikinci durumda ortaya çıkan örtmece kötü adlandırma (dysphemism) olmaktadır. Ölen biri için vefat etti, rahmetlik oldu, ruhunu teslim etti demek olumlu bir çağrışıma sahipken, geberdi, tahtalı köyü boyladı, eşek cennetine gitti olumsuz bir çağrışıma sahiptir.” (Karabulut-Ospanova 2013: 131).

Görüldüğü gibi her ikisinde de ölmek kavramı örtülü olarak dile getirilir. Ancak kullanıldığı zaman okuyucu veya dinleyicide oluşturacağı etki farklıdır. İlkinde ölen kişiye olan saygı, yakınlarını üzme ve güzel, kibar konuşma gayreti görülürken ikincisinde alay, küçük düşürme, nefret ön plana çıkar.

Kötü adlandırma terimini kullanan Demirci de şöyle der;

“... İyi adlandırmayı örtmece kabul ettiğimizde kötü adlandırmayı da örtmece kabul etmek gerekir. Birinde adlandırmanın yönü pozitif, müspet, iyi iken ötekinde negatif, menfi, kötüdür. Kötü adlandırma durumunda bir anlamda örtmece ve küfür ilgisi de ortaya çıkar. Bir tür aşağılama, küçük düşürme ve sözlü saldırı diyebileceğimiz bu tarz örtmeceler dini inanışlar ve onların taraftarları ile de bağlantılı olabilir. Bilindiği gibi dinler arasında kendi inancını paylaşmayan taraf kafir (infidel) olarak adlandırılır. Bu nedenle kendi dininden olmayan kafirlere dolaylı olarak küfretme yollarından biri de örtmeceli kullanımlardır. İngilizcede swearing kelimesiyle ifade edilen küfürün Arapçada örtme ve gizleme anlamına da gelmesi ilgi çekicidir.” (Demirci 2008: 29).

Güzel adlandırma ile kötü adlandırma ayrımını kabul eden Güngör, kötü adlandırmayı “ürperti, ürküntü verici ve kötü izlenim ve çağrışımları yansıtan adlandırmalar” (Güngör 2006: 88-89) olarak nitelendirir.

Bütün bu açıklamalardan sonra, dilde kötü adlandırma adını verdiğimiz kullanımların bilerek veya bilmeyerek, isteyerek veya istemeyerek daha çok teklifsiz, kaba, müstehcen konuşma sırasında başvurulmuş yerici ve küçük düşürücü sert ifadeler olduğu söylenebilir. Ancak bazen bu tarzdaki kimi söz/sözcüklerin kötü adlandırma olup olmadığı tartışılır. Toplumdaki insanların sosyal statüsü, dinî ve siyasi görüşü, ruh hâli ile niyetine bağlı olarak da değişebilen bu ifadeler, belli bir bağlamda kullanılarak hakaret içerebilir: “Hakaret amacıyla kullanılan bu ifadeler, insanların kendilerine yaklaştırmak istemedikleri kavramlara, durumlara işaret eden kelimelerdir, bu sebeple de görelidir; kültürden kültüre, hatta insandan insana değişebilir. *kâfir* kelimesi bir din-darin, *komünist* kelimesi bir anti komünistin sözlüğünde hakaret anlamı taşır.

Yine kültürün değişmesine bağlı olarak bazı kelimelerin tahkir yönü unutulur veya demodeleşir: *gâvur*, *çingene* gibi” (Oytun Altun 2009: 1).

Buna benzer bir şekilde, söz konusu olan iki tür örtmecenin de sınırını çizmek bazen zordur. Dolayısıyla bazı araştırmacılar, ikisini birden neologism adı altında x-phemism diye adlandırırlar. Kröll bu konuda şöyle der: “Güzel adlandırma (euphemism) ile kötü adlandırma (dysphemism) arasındaki sınır bazen bulanıktır. Bu nedenle bazen güzel adlandırma kötü, kötü adlandırma güzel adlandırma olabilir.” (Kröll 1984: 12).

Ancak bilinen gerçek şudur: Dilde bazı varlık, kavram ve nesnelere doğrudan değil de dolaylı yoldan anlatılır. Bu tür anlatımlar, kötü, olumsuz veya ayıp karşılanan şeyleri daha güzel, olumlu ifadelerle örtülü bir şekilde dile getirdikleri gibi; anlamı nötr olanları da kaba, kötü ifadelerle örtülü olarak karşılayabilir. Her ikisinde de temel amaç farklıdır. Ancak anlamı ve dinleyicide/okuyucuda oluşturacağı tepki, izlenim ne olursa olsun bunlarda örtme fonksiyonu ön plandadır. Dolayısıyla ikisi de genel olarak örtmece adı altında ele alınmalıdır (Ospanova 2014: 243).

1. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemine bağlı olarak doküman incelemesi tekniği uygulandı. Kazak klasik yazarlarından Muhtar Avezov'un Türkiye Türkçesine çevrilen “Jetim” (Yetim), “Kökserek”, “Korgansızdın Küni” (Korunmasızların Günü), “Karaş-Karaş Okiygası” (Karaş-Karaş Vak'ası) adlı hikâyeleri incelendi. 18 yerde kullanıldığı tespit edilen kötü adlandırma örnekleri önce konularına göre şu şekilde sınıflandırıldı: Dinle ilgili; fiziksel kusur ifade eden; olumsuz karakter ifade eden; kadın için kullanılan ve diğer kötü adlandırmalar.

Kaynak dilden hedef dile aktarımda kötü adlandırmaların anlam bakımından kötü adlandırmalarla mı, başka sözcüklerle mi karşılandığı, aynı anlam gücünü ifade edip etmediği irdelendi. Yapı bakımından ise aynı yapıdaki kötü adlandırmaların mı yoksa farklı ifadelerin mi tercih edildiği incelendi. Böylece örtülü anlatım yolunun bir türü olan kötü adlandırmaların çeviride göz ardı edilmeyecek önemli bir dil olgusu olduğuna dikkat çekmek amaçlandı. “Örtmece sözü başka bir dile aktarmak, sadece yazılmayan ve örtük olanı değil, aynı zamanda söyleneni, söylenmek istenen şeyi ve kültürü aktarma girişimidir, dolayısıyla ruhsal ve kültürel bir boyutu vardır.” (Sığircı 2015: 105-106).

2. Bulgu ve Yorumlar

Kötü adlandırmalar, daha çok günlük veya teklifsiz konuşmalarda başvurduğu bilinen, kişinin yaşı, cinsiyeti, eğitim düzeyi, sosyal statüsü ve dinî inancı doğrultusunda çeşitlilik arz eden ifadelerdir. Bunların edebî eserlerdeki

kişiler tarafından da sıkça kullanıldığı görülür. M. Avezov da bu tür ifadelerin hikâyelerindeki kişiler tarafından kullanılmasını sağlayarak olaylara ve anlatıma canlılık, renk katar. Ayrıca kötü adlandırmaların konuşan kişinin ruh hâlini, olaylar karşısındaki tutum ve davranışını göstermede önemi büyüktür.

2.1. Dinle İlgili Kötü Adlandırmalar

Tarih boyunca farklı ırklara ait insanlar arasında husumet ve nefrete sebep olan faktörlerden biri din olmuştur. İnançları, yaşam tarzı ve dünya görüşleri arasındaki farklar insanlar arasında anlaşmazlığa yol açmıştır. Bu tür olumsuz olguların dildeki yansımalarının da olumsuz olması doğaldır. Dilde “belli bir dinsel inanişe sahip olup da öteki dinlere karşı olan düşmanlıklardan kaynaklanan, öfke, kızgınlık veya saldırı belirten örtmeceli kullanımlar da vardır” (Demirci 2008: 24). Bu tür ifadelerden biri Kazak Türkçesinde *käpir* olup aslında ‘Müslüman olmayan, dinsiz’ ve mecazi olarak da ‘aşağılık, zalim, şerefsiz’ (KTTS 2008: 370-371) anlamlarında kendisiyle aynı inancı paylaşmayanlara karşı olumsuz tavrı sergileyen kötü adlandırmadır. Aşağıdaki örnekleme de görüleceği gibi *käpir* ifadesiyle dinî ayırım söz konusu olmayıp kötü mizaç vurgulanır veya birisine yakıştırılır:

Azdan soñ özge balalar tilazar, käpir, barmaydı degen atpen qutılıp qalattın bolıp, İsa men Qadıšanuñ beyildi qaragına ırza bolattın küyge kelgen Qasım tezek teretin boldı. (J/208)²

Diğer çocukların, “Kafir, söz dinlemiyor, gitmiyor” laflarından kurtulmak için İsa ile Kadişa’nın merhametsiz duygularına rıza göstererek tezek toplamaya başladı. (Y/26)

El men qosqa kezek tiyedi. Bir käpir sırqındı. (K/308)

Bir obaya, bir sürüye saldırıyor. Tam kâfirin teki. (K/113)

Söz konusu olan kötü adlandırma örneğinin hedef dilde birebir karşılığının kullanıldığı görülür. Müslüman halk dilinde Müslüman olmayanlara, özellikle Hristiyanlara söylenen *kâfir* sözcüğü, genel olarak ‘dinsiz kimse’, mecazi olarak da ‘hain, zalim, inatçı kimse’ anlamlarını taşır (MBTS 2006: 1004). Böylece hem anlamsal hem yapısal olarak eş değerlik sağlanır. Ancak bir örnekte bu ifadenin farklı yapı ve anlama sahip bir ifadeyle karşılandığına rastlanır. Tek kelimeden oluşan bir sıfat olan *käpir* yerine bir cümle olan *Allah kahretsin* şeklindeki bir bedduanın tercih edilmesiyle eş değerlik sağlamada sapma olduğu görülür:

Tuu, mına käpirdiñ eki közi jap-jasil bop ketipti-av, tuqımın sezgen eken mına jüzi qara, qoy, balam, endi munı öltirip, terisin alayıq, -dep edi. (K/286)

2 Bu çalışmadaki kötü adlandırma örneklerinin bulunduğu bütün alıntılar M. Avezov’un Z. İsmail ve A. Güngör tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş kitabından yapıldı. Kitabın künyesi kaynakçada verilmiştir.

-Tüh, Allah kahretsin, bunun gözleri yemyeşil olup gitmiş ya. Soyunun sopunun farkına varmış melun: tamam oğlum, artık bunu öldürüp derisini alalım, demişti. (K/94)

Käpir sözcüğünden türemiş ve onunla aynı anlama gelen käpirstan ifadesi, hedef dile hiyanet dolu şeklindeki isnat grubu ve çokluk eki almış bir isim olan kafirler olarak aktarılır. Böylece yapı bakımından olmasa da, anlam bakımından en uygun ifadeler kullanılmış olur:

Qasım endi barlıq özine qarsı arnalğan aramdıq, ögeylik, quvluqpen käpirstan minezdi qabaqтан, jartı sözden ugatın boldı. (J/208)

Kasım artık kendisine gelen tüm kötülükleri, üvey muameleleri, sinsi ve hiyanet dolu tavırları yüzünden artık yarım sözlerin bile ne anlama geldiğini anlıyordu. (Y/26)

Qasiyet bar ma olarda! Käpirstan bolmasa oylasayşı! (KK/269)

Onlarda hiç haysiyet denen bir şey var mı! Şu kafirlere bakın. (KG/80)

2.2. Fiziksel Kusur İfade Eden Kötü Adlandırmalar

İnsan ilişkilerinde yerme, kin ve nefreti belirtmek için insanların dış görünüşü ile fiziksel yapısının hedef alındığı da görülür. Aşağıdaki alıntılarda yer alan puşıq sözcüğüyle, daha çok kişinin adı söylenmeden bedensel bir kusuru ön plana çıkartılarak aşağılanır. Böylece konuşanın bahis konusu olan kişiye karşı nefret ve tutumu dışa vurulur. Kaynak dilde tek kelimedenden ibaret olan puşıq sıfatı, hedef dilde çökük burun ve çökük burunlu şeklinde aynı anlamı veren, fakat yapıları bakımından biri sıfat tamlaması, diğeri ise isnat grubu olan ifadelerle çevrilir:

Söziniñ qırşañqısın qarasañşı! Men sonda balamdı bir puşıqqa bermek pe ekem?! (KK/269)

Sözün pisliğine bakın! Ben o zaman kızımı bir çökük buruna mı verecekmişim?! (KG/80)

Älgi meniñ balamdı ana puşıqqa berip jibermek bolıp jürgendegi oyi ne deşi? (KK/270)

Onun, kızımı şu çökük buruna verdirmekte acelesi neydi? (KG/80)

Sonda jurtaq beretin beresisin esepke salıp tölegende öz elimniñ Marden degen puşığına bermek üş qaraniñ somasındaıy borışı bar eken, älgi qurgır oyımızdan şığıp ketipti. (KK/267-268)

Halka verilecekler hesaplanıp ödendiğinde kendi boyumun Marden denilen çökük burunluya üç büyük baş hayvan ederi kadar borcumuz çıkmış. O herifi de unutup gitmişiz. (KG/78)

2.3. Olumsuz Karakter İfade Eden Kötü Adlandırmalar

Kötü adlandırma örneklerine insan mizacı konusunda da başvurulur. Böylece kaynak dilde olumsuz çağrışım içermeyen *sözuvar* ‘konuşkan’ sıfatının yerine isim görevindeki *miljiñ* ‘geveze’ sıfatı tercih edilerek konuşanın nefreti ifade edilmiş olur:

Körer közge mop-momın, müp-müläyim bolıp jürse de, ol miljiñniñ işi osınday. (KK/270)

Gören göze çok saf, mülayim görünürse de o gevezenin içi böyledir. (KG/80)

2.4. Kadın İçin Kullanılan Kötü Adlandırmalar

Kadının gerek aile ortamında gerekse toplumda algılanması, benimsenmesi ve bunun dildeki yansıması güzel, olumlu adlandırmalarla olduğu gibi kötü adlandırmalarla da karşımıza çıkar. Baskın bir ataerkil toplum olma özelliğinden dolayı zaman zaman kadına yönelik kullanılan tabirler “küçümseyici ya da cinsel çağrışım içeren anlamlar kazanmışlardır” (Güden 2006: 35). Türkiye Türkçesinde *karı* kelimesinin pek nazik bir kullanım olmadığı gibi Kazak Türkçesinde de *qatın* ‘kadın’ da kaba bir ifadedir.³ Bu, kadını küçük düşürme veya alay söz konusu olduğunda başvuru bir kötü adlandırma örneğidir. Ancak bunun hedef dile güzel bir ifade olan *hanım* şeklinde çevrildiği görülür. Böylece kaynak dilde bu kelimeye yüklenmiş kötü anlam ve oluşturduğu olumsuz çağrışım, hedef dilde göz ardı edilir:

Qatınınıñ, miljiñniñ öziniñ oyı da meniñ balam könse, puşıqqa jetektetip qoya bermek bolsa kerek. (KK/269)

Gevezenin ve hanımının düşüncesine göre şayet kızım kabul ederse, çökük buruna kendi elleriyle teslim edecekler galiba. (KG/80)

Aşağıdaki örnekte, kadının doğurma özelliği kastedilerek dişi hayvanlarla bir paralellik kurulur ve birincil anlamı ‘dişi hayvan’ demek olan *urgaşı* (KTTS 2008: 860) ifadesi kadına yakıştırılır:

Bul arada otırğan elde adam sekildi adam bar ma? Urgaşı sekildi jıbırlagan usaq. (KK/264)

Bu obada oturanların içinde adama benzer birisi mi var sanki! Karı gibi dedikodu yapan basit insanlar. (KG/76)

Dilde doğrudan kadını hedef alan olumsuz ifadelerin olduğu gibi dolaylı yoldan kadını aşağılayan ifadeler de kullanılır. Yukarıda geçen ‘karı gibi dedikodu yapan’ anlamındaki *urgaşı sekildi jıbırlagan* ifadesinin Türkiye Türkçesindeki tam karşılığı *karı ağızlı* (TS 2005: 1087) ve *kadın ağızlı* (ÖDS

3 Kazakça ve diğer Türk lehçelerinde kadın için kullanılan kötü adlandırmalar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ospanova 2014: 244-250.

1996: 302) tabirleridir. Dedikodunun kadınlara has bir olgu gibi algılanması ve kadına mal edilmesi dolayısıyla bunlar kadına gönderme yapan kötü adlandırmalardır.⁴

2.5. Diğer Kötü Adlandırmalar

İnsanlar gerek toplumda gerekse aile ortamında tartışma, kavga, kızgınlık anında kaba ve aşağılayıcı ifadeler söyleyebilmektedir. Bu tür ifadelerden bazıları da karşısındakini köpeğe benzeterek yeren *iyt*, *töbet*, ayrıca *jaman* 'kötü' ve *jetim* 'yetim' sözcükleridir. Hedef dilde bunların birebir karşılıkları kullanılır:

Bul uvaqıtta Qadışanıñ qolı üyrenip alğan tayagı künnen-künge Jetim iyt, Jaman neme! dep közge şuqıp, jiyi-jiyi tiye bastadı. (J/208-209)

Kadışa'nın dayağa alşımış eli, günden güne: "Yetim it", "Kötü şey!" diye gözüne sokulup sık sık tekrarlanmaya başlandı. (Y/27)

İlk anlamı 'enik', mecazi anlamı ise 'yalaka, dalkavuk, uşak' demek olan *iytarşı* (KTTS 2008: 360) bir başka kötü adlandırma örneğidir. Ancak hedef dile bunun çevrilmeyip atlandığı görülür:

Aşuv qısıp buvlıqqannan Azbergendi boqtap jiberip, qınınan sapıday uzın qara pışagın suvırıp alğan. Jarıp tastayın sen iytarşı töbetti! – dep, tap bergen. (KKO/380)

Haddini aşan Azbergen'e küfredip, kınından keskin kara bıçağını çekip: "Karnını deşeyim senin gibi köpeğin" diye atılmıştı. (KKV/173)

Tabiatüstü varlıklardan korkunç ve zararlı bir mitolojik yaratık olan *albastı*⁵, kaynak dilde nefret söz konusu olduğunda insan veya hayvan için kullanılır. Aşağıdaki örnekte evcil hayvanlara büyük zarar veren bir kurda, insanlara zarar verdiği inanan söz konusu kötü ruhun adı yakıştırılarak bir bakıma konuşanın korkusu ve nefreti belirtilir. Ancak bu birleşik isim hedef dilde sadece birincil anlamıyla kullanıldığı için⁶, anlam bakımından yakın bir sözcükle karşılandığı görülür:

Mına albastı tegi qabaqqa qaray şabatın albastı eken dedi. (KKO/381-382)

Bu musibet adamına göre yapılyormuş. (KKV/174)

Bir tür ilenme, kötülük dileme ve kaba konuşma tarzı olarak kargaşaların da kötü adlandırmalar çerçevesinde değerlendirilmesinin hiç de yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Kazak Türkçesindeki bazı beddua şekillerinin Türkiye Türk-

4 Kazakçada *qatın* 'kadın' sözcüğü mecazi olarak 'korkak, ödle' anlamında kullanılır. bkz. KTTS 2008: 495. Bu yönüyle de kadını dolaylı yoldan aşağılayan bir kötü adlandırma olduğu ortadadır.

5 *Albastı* hakkında daha geniş bilgi için bkz. İnan 1986: 169-171; İnan 1987: 262-263.

6 *Albastı*: *tıp* Doğum sırasında temizliğe dikkat edilmemesi yüzünden lohusanın tutulduğu ateşli hastalık, lohusa humması, albasma. bkz. TS 2005: 67.

çesinde tam karşılığının olmayışı sebebiyle, aktarımda cümlelerin anlamına ve bağlama göre farklı beddua türlerinin kullanıldığı görülür. Örneğin, *töbeñnen urgır* veya *quday töbeñnen urgır* ifadesinin anlamı ‘Allah tependen vurasıca’ olup hedef dilde anlamsal olarak yakın bir ifade tercih edilir:

Töbeñnen urgırlardan ne jaqsılık kütesiñ? (KKO/343)

Allah’ın belalarından başka ne beklersin ki. (KKV/143)

Quday töbeñnen urgır, Jarasbay! Osı qılğaniñ öz basaña kelsin! – dep, bayı köz uşınan jocalganşa artınan qarañgıga qarap turdı da et salgan qaıptı arqalap üyge qayttı. (KKO/388)

Allah belâni versin Carasbay! Bu yaptığın senin başına da gelsin! diye kocası gözden kaybolana kadar arkasından karanlığa bakarak et koyulan çuvalı sırtlayıp eve döndü. (KKV/179)

Kaynak metinde geçen *quday tilevin bermesin* ‘Allah dilediğini vermesin’ anlamındaki beddua hedef dilde *iki yakan bir araya gelmesin* şeklindeki anlamsal ve yapısal olarak farklılık arz eden bir bedduayla karşılanır. Bunun gibi *körinde ökirgir* sözü ‘mezarında böğürerek ağlayasıca’ anlamında bir beddua olup Türkiye Türkçesine çevrilirken *mezarında sürünmek* şeklindeki bir beddua türü tercih edilir:

Quday tileviñdi bermey, körinde ökirgir, keseldi! – deydi. (KKO/343)

“İnşallah iki yakan bir araya gelmeyip mezarında süründürür baş belalarını” diyordu. (KKV/143)

Aşağıdaki örnekte ise kaynak dilde sıfat görevindeki beddua şeklinin hedef dile çevrilirken birebir karşılığının kullanımı söz konusudur:

-Quvargan-ay, neñdi alıp em? Ne jazıp edim?... Bavırına salıp ösirgennen baska ne qıp edi meniñ qulınım?! – dep eldi tegis eñiretip, Kökserekti basqa tepti. (K/313)

-Kahrolası, neyini almıştım?! Ne kötülük yapmıştım?... Koynunda besleyip büyütmekten başka sana ne yapmıştı benim yavrum? diye, halkın hepsini gözyaşlarına boğarken Kökserek’in kafasını tekmeledi. (K/117)

Sonuç

Çeşitli nedenlerden dolayı güzel, kibar konuşma gayreti güden güzel adlandırmaların zıddı niteliğindeki kötü adlandırmalara daha çok gayriresmî çevrelerde başvurulur. Öyle ki bunlar muhatabını küçümsemek, yermek amacıyla kullanılabilen kötü, kaba ve hakaret içeren söz/sözcüklerdir. M. Avezov’un hikâyelerindeki kötü adlandırmaların hedef dile çevirisinde *kâpir ~ kâfir*, *mıl-jıñ ~ geveze* şeklinde birebir aktarılmış karşılıkların olduğu gibi *albastı ~ musibet* şeklinde yakın anlam içeren kelimenin tercih edildiği de görülmüştür. Bunların yanı sıra kaynak dilde kötü çağrışım içeren *qatın* yerine hedef dilde

hanım güzel adlandırması, bir yerde ise isim görevindeki *kâpir* yerine cümle şeklindeki *Allah kahretsin* bedduası kullanılarak eş değerlik sağlamada sapma tespit edilmiştir. Ayrıca *puşuq* ~ *çökük burun*, *çökük burunlu* örneklerinde anlamsal olarak aynı ifade gücünü taşıyan, fakat yapısal olarak farklılık arz eden dil birliklerine başvurulmuştur. Bu durum, hedef dilde anlam ve yapı olarak tam karşılığının olmayışı ile açıklanabilir. Genel olarak metinlerdeki kötü adlandırmaların çevrilişinde, yer yer aynı etkiyi sağlama ve metne sadık kalmada sapsmalar olmasına karşın edebî değer büyük ölçüde korunmuştur.

Edebî eserlerde kişilerin ağzından kullanılarak olaylara canlılık, hareketlilik, duygu ve heyecan katan kötü adlandırmalar, konuşanın ruh hâlini, olaylar karşısındaki tutum ve davranışını belirtmekte önemli rolü üstlenirler. Birer kültür taşıyıcısı niteliğini de gösteren kötü adlandırmaların lehçeler arası aktarımında birtakım kolaylıkların olduğu gibi zorlukları da ortadadır. “Aktarmada sadece kelimeler ve bunların karşılıklarını bilmek, her zaman yeterli olmayabilir. İlgili lehçelerin kültürünü de iyi bilmek gerekir. Çünkü aktarıncının bilgi ve kültür düzeyi aktarılan metni etkiler.” (Kara 2009: 1061). Dolayısıyla bu tarz ifadelerin çevrilmesinde dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Bunlardan birincisi, kötü adlandırmaların hedef dilde varsa birebir karşılığı olan kötü adlandırmalarla verilmesi gerekir. Aynı anlam gücünü ifade etmesi bakımından bu, ihmal edilmemesi gereken bir husustur. Anlam ve yapı bakımından tam karşılığının olmadığı durumlarda en yakın bir ifadeyle karşılanması gerekir. Bu şekilde edebî metne ve ifade biçimlerine azami olarak sadık kalınması sağlanabilir.

Kısaltmalar

J	: Jetim
K	: Kökserek
KG	: Korunmasızların Günü
KK	: Korgansızdın Küni
KKO	: Karaş-Karaş Okiygası
KKV	: Karaş-Karaş Vak'ası
KTTS	: Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi
MBTS	: Misalli Büyük Türkçe Sözlük
ÖDS	: Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü
TS	: Türkçe Sözlük
Y	: Yetim

Kaynaklar

- AVEZOV, Muhtar (1997), *Hikâyeler*, Çev.: Z. İSMAİL - A. GÜNGÖR, Ankara, Bilig Yayınları.
- AYVERDİ, İlhan (2006), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 1. C, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı.
- GÜDEN, Menekşe Pınar (2006), *Dilde Cinsiyet Ayrımcılığı: Türkçe'nin İçerdiği Eril ve Dişil İfadeler Bakımından İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- GÜNGÖR, Ahmet (2006), "Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözcük Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 29, s. 69-93.
- DEMİRCİ, Kerim (2008), "Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine", *Milli Folklor*, 10. Cilt, S 77, s. 21-34.
- İNAN, Abdülkadir (1986), *Tarihte ve Bugün Şamanizm. Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (1987), "Al Ruhü Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler*, 3. Baskı, 1. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARA, Mehmet (2009), "Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar", *Turkish Studies*, 4/4, s. 1056-1082.
- KARABULUT Ferhat ve OSPANOVA Gülmira (2013), "Örtmece Sözcüklerin Mantiği: Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Karşılaştırmalı Model Analizi", *Teke Dergisi*, 2/2, s. 122-146.
- Til Komitesi (2008), *Kazak Tilinin Tüsendirme Sözdüğü*, Kazakistan Respublikasının Madeniyet jane akparat ministrligi Til komiteti, Almatı, Dayk-Press.
- KRÖLL, H. (1984), *O eufemismo e o disfemismo no Portuguese moderno*, Lisbon, Instituto de Cultura e Lingua Portuguesa.
- OSPANOVA, Gülmira (2014), *Türkiye Türkçesinde Örtmeceler*, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- OYTUN ALTUN, H. (2009), "Hakaret Anlamı Olmayan Kelimelerin Hakaret Amaçlı Kullanımı", *Acta Turcica: Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Online Thematic Journal of Turkic Studies*, 1, 2/1, s. 1-16.
- SİĞİRCİ, İlhami (2015), "Kültürün Aktarımı: Türkçe ve Fransızcada Ölümle İlgili Örtmece Sözcüklerin İncelenmesi", *Milli Folklor*, 27. Cilt, S 108, s. 103-115.
- TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, Ankara, TDK Yayınları.
- YURTBAŞI, Metin (1996), *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, İstanbul, Özdemir Yayıncılık.

